

С Т А Н О В И Щ Е

НА ПРОФ. Д. П. Н. ЛЮБЕН НИКОЛОВ ДЕСЕВ ОТНОСНО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД НА ГАЛИНА КРЪСТЕВА ГЕОРГИЕВА НА ТЕМА «УЧИЛИЩНАТА И ВИРТУАЛНАТА СРЕДА КАТО СОЦИАЛНИ ДЕТЕРМИНАНТИ НА АГРЕСИЯТА СРЕД ТИЙНЕЙДЖЪРИ», ПРЕДСТАВЕН ЗА ОБСЪЖДАНЕ, ЗАЩИТА И ПРИДОБИВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН «ДОКТОР» ПО НАУЧНАТА СПЕЦИАЛНОСТ «ПСИХОЛОГИЯ – ПЕДАГОГИЧЕСКА И ВЪЗРАСТОВА ПСИХОЛОГИЯ (ПЕДАГОГИЧЕСКА ПСИХОЛОГИЯ)» (СОФИЯ, 2019)

Галина Георгиева – магистър по музикална педагогика с професионална квалификация по психология, докторант редовно обучение по възрастова и педагогическа психология в СУ „Св. Климент Охридски“, Философски факултет, катедра „Социална, организационна, клинична и педагогическа психология” (2015) и учител по музика в Търговище (2018–2019) - осъществява солидно научно проучване, чиито резултати са представени, анализирани, систематизирани и обобщени в настоящия труд. Дисертацията е внушителна не само по обем - 281 стандартни стр., - но и в качествено отношение. Структурирана е правилно – съдържа увод, три големи глави и заключение, като накрая естествено завършва със списък на ползвани литературни източници и приложения.

И от поместения в края списък на заглавия на ползвани лит. източници и интернет ресурси (329 плюс 46 онлайн ресурса), и от съдържанието на **първа глава**, пък и на цялостния труд, ясно проличава, че авторът е отлично ориентиран в литературата по специалността и във връзка с темата на обсъжданата работа. При това творчески са ползвани публикувани материали не само от чуждестранни учени (на английски и руски език), но и на български специалисти, главно психолози, изявили се в дадената област на знанието – Й. Зографова (1987; 2008), Р. Стаматов (2008), П. Калчев (2009; 2012; 2015), К. Гайдаров (2012), И. Бончева (2012; 2015) и мн. др.

Основно постижение в началната глава (условно може да се нарече теоретична) на работата е съставеният теоретичен модел на агресивното поведение и генезисът му. В тази глава компетентно е разкрита същността на агресивното поведение, изчерпателно са представени всички възможни видове или форми на агресия, вкл. виртуална – киберагресия, – и са посочени фактори, детерминиращи агресията. Главно ударение се поставя върху влиянията от виртуалната среда на ученика.

В крайно богатата по съдържание първа

глава липсва или недостатъчно е отразено критично отношение на автора по спорни въпроси и различия в разбиране смисъла на някои понятия, вкл. основното понятие „агресия”, с което се оперира в труда. При евентуална работа над настоящия ръкопис и подготовката му за печат в бъдеще подобни празноти биха могли да бъдат запълнени.

Във **втора глава** „Организация и дизайн на изследването” се съдържа важна информация относно обекта и предмета, целта и задачите, хипотезата и методическия инструментариум на проучването. Въпреки че емпиричното изследване с обект 16–19-годишни ученици от X–XI клас – 849 момичета и 815 момчета или общо 1664 д. – не е по същество социологическо, авторът се е постарал да бъде представително за страната ни. Респондентите са от ПГ и СУ от всичките шест статистически диференцирани района на България: СЗ, СЦ, СИ, ЮЗ, ЮЦ и ЮИ.

За получаване на необходимата информация при емпиричното изследване е ползван изключително богат комплекс от методи: анонимна авторска анкета с 23 въпроса (в преобладаващата си част закрити и малък брой открити въпроси); съставен от Пламен Калчев и подходящ за подобни проучвания психологически въпросник със съотв. многомерна скала за оценка на агресивността в юношеска възраст (2009; 2012); наблюдение; интервю; беседа с ученици, учители, родители на изследваните лица, медицински и други специалисти; метод на конкретните случаи или „проучване на конкретни случаи”, („кейс-стъди” – case-study, букв. „изследване случай”, неточно означено на с. 124 в дисертацията „Кейс-стадий”). Математико-статистическата обработка на данните от проучването е осъществена с помощта на компютърна програма SPSS и дава възможност да се ползват не само проценти, средни стойности, но и дисперсионен анализ, регресионен анализ, корелационен анализ и надстройващ се над него факторен анализ – с право квалифициран в науката като „венеца на статистиката”. В приложенията към края е отредено подобаващо място за използваните при изследването два инструмента за получаване информация – споменатите вече авторска анкета и психологически въпросник.

Получените и обработени с помощта на такъв богат методически инструментариум резултати от изследването са подложени (в **трета глава** на труда) на сериозен словесно-теоретичен и графичен анализ. За това благоприятства обстоятелството, че текстът е обилно илюстриран, онагледен с множество диаграми („хистограми”),

означени „фигури”, и таблици, чийто брой би могъл да бъде съкратен (става дума за таблици само с два–три реда и съдържащи не повече от 3–4 числа - вж. с. 199, 201 и др.).

Благодарение на многообразието и единството от ползвани съдържателни („качествени”) и формални методи е направена количествено-качествена характеристика на интересуващи докторантката предмети, явления, формулирани са обобщения и изводи с научна стойност. След подлагане на факторен анализ получените резултати от проучването със споменатия по-горе въпросник, са изведени два фактора за агресия, назовани „фактор на активна агресия” и по-малко значим „фактор на отчуждение” (с. 167). При анализа на резултатите от анкетата (с помощта на авторската анкетна карта) са извлечени и назовани четири фактора, подредени по степен на значимост така: „търсена доминантност” (най-значим), „емоционално-агресивна социализация”, „компенсаторна агресия” и „нарушена справедливост” (с. 172). При подлагане на факторен анализ систематизираните в девет групи данни от отговорите на юношите специално на въпрос 21 от въпросната анкета, свидетелстващи за психическото състояние на учениците след наблюдаване на видео игра с насилствен сюжет или участие в нея, е установено действие на три фактора, назовани „фактор стрес”, „фактор дехуманизация” и „фактор подъем” (или „катарзис”, с. 199), подредени също по степен на значимост. Оставям открит въпроса дали дадените от автора наименования на маркираните по-горе фактори са във всичките девет случая сполучливи.

Авторската справка за научните приноси в труда, които са лично дело на докторантката, са пространно отразени в края на автореферата. По-синтезирано (и селективно) представени те се свеждат до следното:

Първо. Въз основа на отлично познаване литературата във връзка с темата на дисертацията и творческото ѝ ползване са не само ясно разкрити същността на агресивното поведение и генезисът му, но е съставена и адекватна методика за проучване агресивността на юношите, ученици в X–XI клас. Този принос е, безспорно, с приложно-практическа стойност, доколкото даденият методически инструментариум може да служи и на други психолози, насочили се към подобни проучвания.

Второ. Установени са както особености на агресивното поведение, специфични за 16–19-годишните „тийнейджъри“, така и относителните дялове на обуславящите го социални фактори – семейство, виртуално пространство, виртуални видео игри, училище, психоактивни вещества, медии, някои храни и напитки, музика, медицински процедури. Същевременно в ярка светлина е представена реална картина на юношеската престъпност у нас сега.

Трето. В резултат на цялостното изследване и след приложение на методите за корелационен и факторен анализ са „изведени“ четири основни фактора за агресивно поведение, подредени по степен на значимост така: стремеж към доминантност, означен от автора „търсене доминантност“ (най-значим фактор); „емоционално-агресивна социализация“; компенсаторна мотивация („компенсаторна агресия“, по думите на автора); „нарушена справедливост“. Във връзка с установяване значимостта на различните фактори, детерминиращи юношеска престъпност, е и разкритата „амбивалентна същност на видеоигрите с насилие“, които могат да бъдат и „вредни“, и „полезни“.

По темата на дисертацията си Г. Георгиева е публикувала 8 научни статии. Поместени са: 1 в сп. Образование, детско развитие и консултиране (2017, 1, 60–76) и 7 в сборници с материали – от шест научни конференции (2015; 2016; 2016; 2026; 2017; 2017) и от една кръгла маса (2016).

В *заключение*, цялостната ми преценка за разглеждания дисертационен труд е категорично положителна. Като имам предвид несъмнените му положителни страни и достойнства, изтъкнатите вече съдържащи се приноси в него и като отчитам обстоятелството, че авторът на работата има вече осем публикации във връзка с темата на своята дисертация, считам, че Галина Кръстева ГЕОРГИЕВА напълно заслужава да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „Доктор“.

София, 15 май 2019 г.

Проф. Любен ДЕСЕВ